

TANULMÁNYOK

SZAKÁLY FERENC

NÁNDORFEHÉRVÁR 1521-ES OSTROMÁHOZ

Egy királyi adománylevél köztörténeti tanulságai

Nándorfehérvár (Beograd) vára 1427-től 1521-ig állt őrt a Magyarország déli határai mentén kiépített aldunai végvárrendszer centrumában, azon a ponton, amelyet a leggyakrabban értek török támadások.¹ Ez alatt a kilencvenöt esztendő alatt, a helyi török erők gyakori alkalmi próbálkozásait nem számítva, maga a szultáni sereg is három ízben vette ostrom alá a Száva és a Duna torkolatánál emelkedő erősséget: 1440-ben II. Murád,² 1456-ban II. Mehmed,³ 1521-ben pedig I. Szulejmán szultán személyes irányításával. A vár védői 1521-ben nem kevesebb, mint hatvanhat napig állták a török hadak meg-megújuló rohamait, míg nem teljesen magukra hagyatva, élelmi- és lőszerkészletük fogytán, végül augusztus 29-én megadni kényszerültek magukat.⁴

„Országunk most már nyitva áll a törökök előtt vízen és szárazon, és sohasem lehet boldog és nyugodt, míg Szabács és Nándorfehérvár az ellenség kezén marad” — jellemezte a vár elestével előállt merőben új helyzetet, egyébként a valóságnak teljesen megfelelően, II. Lajos király egyik — nagybátyjához, Zsigmond lengyel királyhoz intézett — levelében.⁵ A valóságnak teljesen megfelelően, hiszen Nándorfehérvár birtokában a törökök hídfőhöz jutottak a Szávánál, amelyen keresztül könnyen támadást intézhettek a magyar királyság belső területei, elsősorban a Szerémség, s — mivel az elbukott mögött nem állott megfelelő erősségű második vonal — az ország belső területei felé is.⁶ De nemcsak az uralkodó, tudták azt az országhatárokon kívül és belül mások is, hogy a már százharminc esztendő óta csaknem szünet nélkül folyó török—magyar küzdelemsorozat új szakaszába lépett az aldunai magyar végvárcentrum összeomlásával.

Teljesen érthető hát, hogy mind a visszaemlékező kortársakat, mind pedig a XVI. század humanista történétíróit élenként foglalkoztatta Nándorfehérvár

1 *Thallóczy Lajos—Aldósy Antal*: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198—1526. Budapest, 1907. (Monumenta Hungariae Historica — a továbbiakban MHH — Diplomataria XXXIII. Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum II.) passim; *Jovanka Kalić-Mihusković*: Beograd u srednjem veku. Beograd, 1967. (Srpska književna zadruaga) passim; *Szakály Ferenc*: A mohácsi csata. Budapest, 1975. (Sorsdöntő történelmi napok 2.) 50—64. o.

2 *J. Kalić-Mihusković*: i. m. 109—114. o.

3 *Elekes Lajos*: Hunyadi. Budapest, 1952. 438—478. o.; *J. Kalić-Mihusković*: i. m. 127—171. o.; *Szűcs Jenő*: Nándorfehérvár és a parasztság. Történelmi Szemle, 6. (1963) 11—14. o.

4 *Kiss Lajos*: Nándorfehérvár bukása (1521). Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 2. (1889) 389—440 és 546—612. o.; *F. Tauer*: Historie de la campagne du sultan Suleyman Ier contre Belgrade en 1521. Prague, 1924.; *Gavro Skrivanić*: Turski pohod protiv Ugarske i osvajanje Beograda, 1521. Vojnoistorijski glasnik 3. (1967) 143—175. o.; *Marosi Endre*: Török várostromok Magyarországon II. Szulejmán korában. HK 22. (1975) passim, különösen 430—434. o.

5 *Acta Tomicana*. VII. Posnan, 1857. 306—307. o.

6 *Kubinyi András*: A száva-szentdemeter—nagyolaszi győzelem 1523-ban. (Adatok Mohács előzményéhez.) HK 24. (1978) 194—222. o.

bukása, kivált a felelősség kérdése. Annál is inkább, mert ők már a következők meynyeket — a mohácsi csatavesztést, az ország széthullását, majd a török hódítás kezdeteit — is ismerték. Ez magyarázza, hogy a magyar történelem forrásait tudatosan és rendszeresen gyűjtögető Verancsics Antal esztergomi érsek kéziratok hagyatékából — a korszak eseményeit szárazon regisztráló „memoriálék” megfelelő részeit nem számítva — két olyan mű is előkerült, amely kifejezetten Nándorfehérvár bukásának körülményeit megvilágítandó íródott.⁷ De előkerült ilyen külföldön másolt kódexekből is,⁸ sőt, az ostromban résztvevő török katonák egyike is papírra vetette erre vonatkozó emlékeit.⁹

Nándorfehérvár több mint kéthónapos helytállása olyan katonai teljesítmény volt, amelyhez foghatót mindhiába keresnénk akár az 1521 előtti, akár az 1526 utáni török—magyar várháborúk eseménydús történetében. Annál szomorúbb, hogy a mintegy 400—600 főnyi védőseregből mindössze néhány katona nevét ismerjük.¹⁰ Az elbeszélő források mindössze hetük nevét örökítették meg:

Miután Nándorfehérvár két parancsnoka (bánja) — Héderváry Ferenc és a kiskorú Török Bálint — óvakodott attól, hogy a rosszul ellátott és felszerelt várba zárkozzék, a védelmet helyetteseik irányították. Török Bálint vicebánja az az Oláh Balázs volt, aki már Bálint atyjának, Török Imrének bántárgya idején is betöltötte ezt a tisztséget, s akinek 1514-ben kiemelkedő szerep jutott a bácskai és szerémségi keresztes hadak szétverésében.¹¹ Héderváryt Móré Mihály¹² helyettesítette, s nyilván Héderváry familiárisa lehetett az a Morgay János is, akiknek szerepével az alábbiakban még foglalkozni kívánunk. Elbeszélő forrásaink, rajtuk kívül, a főtisztek közül is mindössze bajnai Both János várnagyot, Bárdy László gyalogos hadnagyot, Ovsárevics Péter¹³ naszádos vajdát és Utjeszenics Jakabot, a vár víz felőli oldalát biztosító Kóles (Nebojsza) nevű torony egyik védőjét említik. Utjeszenics emléke nyilván azért emelkedhetett ki a névtelen katona—hősök sorából, és kaphatott helyet Istvánffy Miklós leírásában, mert Fráter György bíboros testvére volt, s elestét maga a barát is megemlítette a Verancsics kérésére készített latin nyelvű önéletrajzában.¹⁴

Nándorfehérvár eleddig is ismert nyolcadik védőjéről, Káldy Miklósról elbeszélő forrásaink mit sem tudnak; ottani vitézkedéséről és az 1521-es ostrom alatti viselt dolgairól maga számol be egy — harmincnégy esztendővel később, Vasváron kelt — levelében. Amikor 1552-ben Veszprém eleste után híre futamodott, hogy a várba Szendrőből helyezték át török katonaságot, a veterán katona — aki magát ekkor is „régí fejevári vitéznek” titulálja — legott ismerősök után kutatott köztük, hogy egy bajviadalban valamelyikükkel felidézze régmúlt, s idő múltán nyilván jócskán megszépült ifjúságát. Hogy a törököknek

7 „Memoriale” és „Landorfejrívar veszísinek oka e vót és így esötti”. Verancsics Antal. m. kir. helytartó, esztergomi érsek Összes munkái. Közli: Szalay László. I—II. Pest, 1857. (MHH. Scriptores II—III.) I. 8—16. és II. 121—185. o.

8 „De obsidione castri Nandoralbensis per Cesarem Thurcorum facta”. Kluch János: Adalék az 1514-iki pórlázadáshoz és az 1526-iki mohácsi vészhez. Történelmi Tár 1905. 276—277. o.

9 Janicsék István: Egy arab szemtanú Belgrád megvételéről (1521). HK 31. (1930) 100—104. o.

10 Névsorukat összeállította: Kiss L.: i. m. 436—437. o.

11 Barta Gábor—Fekete-Nagy Antal: Parasztháború 1514-ben. Budapest, 1973. 146—149. o.

12 Móré Mihály nem tartozott ahhoz a csulai Móré-családnhoz, amely néhány évtizeddel korábban számos kiemelkedő végvidéki tisztet adott az országnak. Talán azonos viszont azzal a Móré Mihály gyulai alvárnaggal, aki 1508-ban fegyverrel zavarta el Gyuláról a budai káptalan kiküldöttjét, amikor az a várat Bakócz Tamás esztergomi érsek követelése fejében felbecsülni akarta. Veress Endre: Gyula város oklevéltára. Budapest, 1938. 47. o. 72. sz.

13 Ovsárevics 1521 után török zsoldban álló maritalócsvezérként tűnik fel. Alexa Ivić: Istorija Srba u Vojvodini. Novi Sad, 1929. 55—56. és 61. o.; Milan Vasić: Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom. Sarajevo, 1967. (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Djela XXIX. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka. Knjiga 17.) 46., 54—55., 63. és 159. o.

14 Ognjoslav Utiesenović: Zivotopis kardinala brata Gjorgja Utiesenovića, prozvanoga Martinusius. Rad 53 (1890); Margalits Edé: Horvát történelmi repertorium. I—II. Budapest, 1900—1902. 587. o. (A „Hungarus”—nemzetudat szép példája, hogy a kétségtelenül horvát származású Fráter György így írt testvére halálhelyéről: „turris, quam Kewles lingua nostra vocant”, lévén a Kóles a Nebojsza-torony magyar neve, s így a „lingua nostra” a magyar nyelv.)

a vitézi próbához kedvet csináljon, s egyszersmind magát a legkiválóbbaknak is méltó ellenfeleként mutassa, az ilyfajta levelekre jellemző kihívó és hivalkodó hangnemben emlékeztette őket a régmúlt idők eseményeire. Miután gondosan elősorolta nekik az egykori végvári tisztek (Török Imre és Paksy Mihály bán, Oláh Balázs és Káldy László vicebán)¹⁵, valamint a szomszédos szendrői és zsarnói török őrség kiválóbbjainak nevét is, így számolt be nándorfehérvári éveinek vitézi tetteiről:

„Errül is esztötökbe vehetítök, ki vagyok én, hogy az császár földére mentünk vala rablani, akkoron megrablánk az császár földét, és reánk támadott vala két vajda, az egyik zoniki (zvorniki), a másik runiki (rudniki), mind az kétőnek ott fejét vették, és az az zoniki vajdának én vettem el a fejét, azért attúl megh gondolhattyátok, ki vagyok én. Továbbá a szendőrei és zsarnói vajda ezt megértvén, hogy mi ezt míveltök volna, készültek volt föl nagy sok néppel és jötenek volt az fejevári mezőre, kit Wrachnek hívnak, ezt meglátták az fejevári vitézök, ők is kijüvének és erős viadalt tőnek ott, és én akkor Kapuchy basa Amhath, szendőrei, én vettem ott az fejevári mezőn annak az fejét, azért azon is esztötökbe vehetítök, ki vagyok én. Továbbá ezön megbosszankodván, másodsor meg eljövétök még annál többen, mint az előtt, ugyanazon mezőre, és megláták az fejevári vitézök, ki menének és nagy viadalt tartának, ott is én fejét vettem zsarnói Dely Nazwphnak, arrúl tudhatjátok, ki vagyok én. És hogy megszállá császár Fejevárat, és az ágyukat hogy az kapura hozák, és mi az vitézekkel reátok menénk, egy de forbar (sic!?) ott az pattantyúkat el nyertök vala tületök, és akkoron én fejét vettem vala Amhát agának az pattantyú mellett, ki janicsár aga lett volna, azért errül is tudhatjátok, ki vagyok én. És hogy a Nebozja (Nebozsza) mellett az kőfalt erősen megtörétök, és egy hajnalokban nagy ostromot tettetek és bejövétök az törésen, ott ezt megláták az fejevári vitézök, nekik térének és kivágák őket az törésen, ott két zászlót nyereánk el tülök, ott is én fejét vém az Amhath vajdának, errül is meg megtudhatjátok, ki vagyok én . . .”¹⁶

A neves, múlt századi historikus, Wenzel Gusztáv írja a nándorfehérvári ostromról egyik tanulmányában: „Ezen esemény rendkívüli történeti fontosságánál fogva minden hiteles adat, mely annak közelebbi és részletesebb megismerését eszközlí és biztosítja, Magyarország köztörténetének szempontjából nagy becsűnek tartatik. Ennek folytán különös bece van azoknak az adatoknak, amelyeket egykorú, közvetlenül magára ezen eseményre vonatkozó okmányok tartalmaznak”¹⁷ Hasonló megfontolásból, meg azért is, mert Nándorfehérvár oly kevés védőjét ismerjük név szerint, talán nem lesz érdektelen egy nemrégiben kezünkbe került oklevél adatait itt részletesebben is elemezni.

II. Lajos király Budán, 1526. május 17-én oklevelet bocsátott ki a Somogy megyében terjedelmes birtokokkal rendelkező¹⁸ s már évtizedek óta a köznemesség vezetői közé sorolható Perneszy-család¹⁹ egyik tagja, Perneszy Ferenc javára.

¹⁵ Eszerint Káldy Miklós 1515 előtt kezdte nándorfehérvári szolgálatát, hiszen az általa említett Paksy Mihály bán 1515-ben, Zsarnó vár ostrománál, életét vesztette. *J. Katić-Mihusković*: i. m. 440–441. o.

¹⁶ Vasvár, 1555. június 24. *Szalay Agoston*: Négy száz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560. Pest, 1851. (Magyar levelestár I.) 155–157. o. (a szöveget némileg modernizált változatban adjuk).

¹⁷ *Wenzel Gusztáv*: A Hédervári Ferenc jószágai fölötti per és ítélet 1523-ban (Adaléku Magyarországon az azonkori köz- s jogtörténetéhez). Magyar Történelmi Tár (a továbbiakban — MTT) VI. 58. o.

¹⁸ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest, 1894. (Hunyadiak kora Magyarországon VII.) 691. o.; *Csánki Dezső* (szerk.) Somogy vármegye. Budapest, é. n. (Magyarország vármegyéi és városai) 625. o.

¹⁹ *Kubinyi András*: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális magyirtok hatalmi politikájához) Levéltári évkönyv Somogy megye múltjából. 4 (1973). 29. o. és 42. o. 178. jegyzet; *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mőhács előtti Magyarországon. Budapest, 1971. 348–349. o.

Ebben új adomány címén megerősítette őt — valamint két testvérét: Pétert és Balázst — Ujnép, Könyököd, Láz faluk és Tarnóca pusztja egészének, valamint Arács, Mére, Tokaj, Szenna, Bárd, Játkó, Pernesz, Miklósi, Gerencs, Kékce, Zala faluk s Alsó- és Felsőké, Megyer és Ketye puszták fele részének (mind Somogy megye) birtokában.²⁰

Az uralkodó — a fegyverforgatás mesterségét dicsőítő, zengzetes általános bölcsekedés (ún. arenga) után — hosszasan részletezi azokat a kiemelkedő haditetteket, amelyekkel Perneszy Ferenc az adománylevelet kiérdemelte. Eszerint Ferenc úgyszólván gyermekségétől fogva mindenkor a harcmezőkön forgolódott. Alig volt 16 esztendő, amikor a Báthori István későbbi nádor — akkor éppen temesi ispán — vezetésével a törökök ellen vívott illádiai ütközetben olyannyira kitűnt vitézségével, hogy azt még érettebb korú harcosoknál is ritkán tapasztalhatni. Az ütközetben — mintegy vitézségének szimbólumaként — a jobb kezén meg is sebesült. A csatát követő években hól Temesvár, hol pedig Nándorfehérvár környékén csatázott a török portyázókkal, s mindeközben igyekezetével, szorgalmával, valamint a rábízott dolgokban tanúsított megfontoltságával és a veszedelmek közepette is megőrzött lelkierejével bebizonyította, hogy az elsőkhöz tartozik. A törökök 1521-es támadása Nándorfehérvárról érte, ahol a magára hagyott vár két hónapos védelme során olyan vitézséget tanúsított, hogy azzal még az ellenség elismerését is kivívta. Amikor a város és a víz felől eső részek védelmére emelt kastély elvesztése, illetve a várfalak és a tornyok megrongálódása után a szüntelen munkától, sebesülésektől és éhségtől kimerült őrség — sehonnan sem várhatván már segítséget — megadta magát, a szultán látni kívánta azokat a védőket, akiknek a vár védelmében tanúsított vitézségét maga is megcsodálta. Ferenc is azok között a kiválasztottak közt volt, akiket a vár kapitulációja után a szultán elé vezettek, jóllehet nem volt sem vicebán, s nem viselt más főtisztséget sem; pusztán csak vitézsége, s nem pedig tisztsége révén hívta fel magára a törökök figyelmét. Miután Belgrád eleste miatt az egész szomszédos vidéket hatalmába kerítette a félelem, Ferenc a későbbiekben sem vált meg a fegyverforgatástól, hanem a következő években a Szerémségben a szerémi egyház — vagyis: a szerémi püspök és káptalan — javait védelmezte és védelmezi az oklevél kiállításának időpontjában is. Senki sem vonhatja kétségbe — zárul az oklevélnek az érdemeket felsoroló, ún. „narratiós” része —, hogy Ferenc ezzel nemcsak a szerémi egyház, hanem a magyar királyság érdekeit is szolgálja.²¹

20 *Conspectus familiae Perneszy de Ozthopan per Alexandrum Csapody de Szala Leövä editus. MDCCCXXIV.* (a továbbiakban — *Conspectus*) (Kéziratok elenchus és családtörténet *Pastinszky Miklós* tanár (Budapest) tulajdonában, akinek ehelyütt is szeretnék köszönetet mondani azért, hogy az adatra figyelmemet felhívta és az elenchust közlésre átengedte).

21 Az arenga és a narratio latin szövege így hangzik: „Quod licet multis artibus, que ad vitam hominum tuendam reperte sunt et institute, magnos honores merito habitos magna premia proposita semper fuisse sciamus, nulli tamen neque maiora neque splendidiora, quam virtuti et discipline militari. Totque tributum est non minus aut alterius vel principis vel populi vel etatis iudicio, sed ab omnibus omnium temporum regibus, civitatibus, populis ac nationibus etiam barbaris atque ab humanitate quod a modo remotis nec immerito, sive eorum, qui arma tractant, periculorum magnitudinem, sive eorum, pro quibus arma suscipiuntur commoda et utilitatem respiciamus. Hac enim una in re omnium non solum opes, otium, libertatem, dignitatem, sed etiam ipsam salutem contineri nemo est, qui dubitare possit. Quampropter in ea semper sententia fuimus, ut plane regium bene meritis peculiaribus premiis prosequendos, quo reliqui ad pericula pro communi utilitate suscipienda beneficiis principis provocati essent, et plures et alacriores atque hoc nobis propter ipsam naturam nostram etiam necessitas quedam imposuit, ut in viros fortes precipua semper liberalitate uteremur, cum fines regni ita sunt hosti potentissimo objecti, ut non magis pro nobis, quam pro tota Christianitate quotidie nobis sit decertandum. Itaque cum his diebus admoniti fuissetus de singulari virtute et studio rei militaris fidelis nostri Francisci Perneszy de Mere, qui prope a pueritia totam aetatem suam in armis egit primumque vix sedecim natus annos sub fideli nostro spectabili ac magnifico Stephano de Bathor palatino regni nostri Hungariae, tum autem comite Themesiensis in quodam memorabili proelio cum Turcis in campo Illadia commisso id specimen virtutis praebuilt, ut majus etiam a grandiori aetate non potuerit expectari. In quo proelio etiam vulnus adversum in manu dextra accepit numque cicatrice tanquam quodam trophaeo suae virtutis insignis dände autem confirmato jam animo atque aetate nunquam ab armis discessit, sed continuo pro defen-

A XII. század derekán felbukkanó, majd egészen Mátyás uralmának második feléig folyvást szaporodó számú narratiók középkortörténetünk legfontosabb eseménytörténeti (politika- és hadtörténeti) forrásai közé tartoznak. Ha nem éppen ezek a legfontosabbak, hiszen az oklevélnarratiók összterjedelme jócskán meghaladja a megfelelő korszakokra vonatkozó geszták és krónikák terjedelmét; a XIV—XV. század fordulóján mintegy negyedszázad alatt keletkezettek pl. nem kevesebb, mint hétszeresen Thuróczy János ítélmester krónikájának megfelelő részét. Mátyás uralmának második felében „alábbhagy az érdemek magasztalásának szokása, a leírások tartózkodóbbak és hasonlíthatatlanul szűkszavúbbak lesznek, sőt időnként el is maradnak”, helyüket egy modernebb gondolatközlési formának, a levélnek adják át.²² Egyes jelekből azonban úgy tűnik, hogy a XVI. század második évtizedében — miközben a missilis sem veszít fontosságából —, talán propagandacélokból, a királyi kancellária ismét visszatért a bővebb, élénkebb és tartalmasabb narratiózás szokásához. Ennek a „visszatérésnek” egyik szép példája a Perneszy Ferenc számára adott oklevél, amely számos értékes adatot őrzött meg számunkra az 1510-es és 1520-as évek török—magyar küzdelmének egyes részleteiről.

Így pl. a II. Lajos királyi kancelláriája által „emlékezetre méltónak” („memorabili”) minősített illádiai ütközetről mit sem tudnak a korszakkal foglalkozó hadtörténeti feldolgozások. Ez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy az 1526-os adománylevél valamiféle, eddigelé teljesen ismeretlen hadieseményre utalna. Sőt, úgy tűnik, kerülőutakon annak mind időpontja, mind lefolyása, mind pedig a török—magyar végvidéki küzdelmekben elfoglalt helye meghatározható. Vagy más oldalról közelítve: bizonyos, eddig is ismert összecsapás az adománylevél révén lokalizálható. Az időpontot nyilvánvalóan 1511 és 1519 tavasza között kell keresnünk, hiszen az adománylevél világosan megmondja, hogy az Báthori István temesi ispánságának (1511—1523) azon éveire esett, amikor Báthori még nem volt nádor (1511—1519).²³ Jelenlegi ismereteink szerint a temesi ispán gondjaira bízott országrészeket ezen időközben csak 1512—1513-ban érte jelentősebb török támadás (érthetőképpen, hiszen I. Szelim szultán 1514-től fogva birodalma keleti és délkeleti határai mentén hadakozott, s így nem állott érdekében ingerelni északnyugati szomszédját).

Velencébe 1512. november 22-én futott be Antonio Suriano budai orátor jelentése, amelyben beszámol arról, hogy a törökök nagy károkat okoztak a ma-

sione hujus regni nostri, partim in Themesvar, partim in Nandor Alba militavit tanta industria, diligentia, studio in rebus sibi commissis, tanta in periculis animi magnitudine, ut inter primos semper haberetur, praecipue tamen virtus ejus enituit in illa memorabili et durissima Belegradi obsidione. Cum enim imperator Turcorum per fraudem postularum a nobis induciarum eam arcem imparatam et nihil tale metuente subito validissimis et maximis copiis summo omnium rerum apparatu cinxisset eaque sola praesidii virtute fuisset ad duos menses conservata. Quo tempore tanta ipsius Francisci Perneszy virtus in adeundis periculis enituit, ut etiam apud hostem ejus nomen clarum esset. Id quod satis tamen apparuit, nam cum omisso oppido ac etiam castello, quod ad aquam tuendam constructum erat, dirutisque magna ex parte vi bombardarum muris et turribus eoque quod supererat continuis laboribus, vulneribus, fame siti ita confectio, ut amplius durare non possunt, nec nos eis tamen cito auxilium ferre possumus, de ditio facta fuisset, voluit Thurcorum imperator, ut quorum virtutem in defendenda arce admiratus esset, eosdem praesentes intueri. Itaque cum aliquot fuissent delecti, qui ad eum ducerentur, ipse Franciscus, qui etiam tunc nec vice banus fuisset, nec ullos ordines in eo praesidio duxisset, tamen propter solam virtutis opinionem fuit ad imperatorem adductus. Post hanc autem Belegradi amissionem, cum vicina et propinqua loca omnia essent metu concussa, ipse tamen ab armis non discessit, sed ibidem in Syrmio bona ecclesiae Syrmienensis defendenda et tuenda suscepit, quae etiam nunc sua virtute et armis pro viribus tuetur (sic!). Quam rem non magis ad ipsius ecclesiae Syrmienensis bona, quam ad totum hoc regnum nostrum pertinere meminimus dubium esse debet. . . .”

²² *Mályusz Elemér*: Királyi kancellária és krónikaírás a középkori Magyarországon. Budapest, 1973. (Irodalomtörténeti füzetek 79.) passim, különösen 93. és 99—107. o.

²³ *Pesty Frigyes*: Temes vármegye főispánjai, a temesvári pasák és tartományi elnökök. MTT XI. 219—224. o. (a kezdő időpont hibás); *Fögel József*: II. Ulászló udvartartása (1490—1516). Budapest, 1913. 58. o. és 58. o. 3. jegyzet. (Báthorit 1519. május 28-án nádorrá választották, de továbbra is megtartotta [1523 májusig] a temesi ispánságot is.)

gyar végvidéken, az egyik „kapitánytól”, Báthori István temesi ispántól azonban — aki Nándorfehérvár irányából támadt ellenük — vereséget szenvedtek, s hogy az ispán egy nyolc lóval vontatott, török fejekkel megrakott szekeret és néhány foglyul ejtett törököt küldött ajándékba a királynak.²⁴ Kétségtől eltekintve ugyanezen összecsapásra vonatkozik Budai Kakas János pécsi kanonok 1512. október 12-i feljegyzése, miszerint „ezen a napon nagyságos Báthori István temesvári bán (sic!) Szendrő mellett legyőzött 3 ezer törököt és a királynak Budára 160 fejet küldött”.²⁵ Ugyancsak velencei forrásból értesülünk arról is, hogy a végvidéki török portyázók valamikor 1513. február 27-e előtt ismét betörték Temesvár környékére és ott nagy károkat okoztak.²⁶ II. Ulászló király 1513. június 18-án azért parancsolt rá az erdélyi szász székekre, hogy Szörényt és Orsovát élelmiszerekkel segítsék, mert kémei jelentése szerint a szultáni had ezek megrohanására készül, s portyázói már meg is jelentek azok környékén és ott Pét mezővárost teljességgel felégették és elpusztították.²⁷ Ezt követően először már csak 1519 januárjában olvashatunk arról, hogy a kelet-magyarországi és erdélyi haderők — a temesi ispán és az erdélyi vajda parancsnoksága alatt — készültségben vannak a Szörény felé irányuló török hadmozgások elhárítására.²⁸

Bár adataink kétségtelenül hézagosságok²⁹, aligha hihető, hogy a magyarországi viszonyokban oly jól tájékozott velencei ügyvivők figyelmét e magyar hadisikerekben annyira szűkölködő esztendőekben egy jelentősebb magyar győzelem elkerülte, vagy hogy arról a Signoriának beszámolni elfelejtettek volna. Mivel magyar győzelemmel végződött temesközi összecsapásról 1511 és 1519 nyara között mindössze egyetlen alkalommal olvashatunk a Marino Sanuto mester által nagy buzgalommal és rendszeresen kivonatolt jelentéseikben, s mivel nyilvánvaló, hogy II. Lajos kancelláriája 1526-ban csakis egy magyar győzelmet hozott ütközetet minősíthetett „memorabilis”-nak, nagyon is kézenfekvőnek tűnik, hogy az illádiai csata azonos az úgyszintén Báthori ispán hadai által megnyert — s

24 „come hauendo, Turchi a quelli confini fato certi danni, li ando contra uno capitano domino Stefano Bater Conte de Temesuar; qual andato ala volta de men del Alba fo ale man con Turchi, e li rupe; e ha mandato a presentar al Re vno caro tirato da 8 cauali pien de teste di Turchi suso talate, etiam alcuni Turchi viui”. *Wenzel Gusztáv*: Marino Sanuto világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. MTT XXIV. 231. o.

25 „Hac die magnificus Stephanus de Bathor banus de Tewmeswar profligavit III millia Thurcorum prope castrum Zenderew et regi Budam misit capita eorundem centum et sexaginta.” *Kubinyi András*: Budai Kakas János és történeti feljegyzései. Tanulmányok Budapest múltjából, 18 (1971) 77. o.; Következetteléssel október közepére tehető a Suriano november 22-i jelentésében elbeszélő események is. A levél kelte, sajnos, Sanuto munkájának olasz kiadásában is hiányos: „Di Hungaria de Buda di ser Antonio Surian el dotor nostro piu lettere lultime di le qual...” (I diarii di Marino Sanudo, XV, Venezia, 1886. 346. hasáb). Ennek ellenére is nyilvánvaló, hogy október végén, vagy legkésőbb november első napjaiban kelhetett, hiszen a budai velencei ügyvivő levelei általában 20–30 nap alatt érkeztek meg Velencébe. A korabeli menet-teljesítményeket figyelembe véve (ezekről: *Barta G.—Fekete-Nagy A.*: i. m. 72–73. o.) — gyakorlatban esetleg ez napi 20 kilométer — a foglyok és a török fejek mintegy két hét alatt tehették meg a Temesvár–Buda utat, lévén az kb. 300 kilométer.

26 „come Turchi erano corsi su quel Re di Hongaria a Timesuar, e fato danni assai”. *Wenzel G.*: Marino Sanuto i. m. MTT XXIV. 235. o.; A kémei már 1512. december 9. előtt török csapatmozgásokat jelentettek Szendrő környékéről, lehet, hogy ezek folytatása az 1513 eleji betört. Segesvár, 1512. december 9. Herendi (a kiadásban tévesen: Gerendy) Miklós kincstartó — Nagyszében. *Eudoxiu Hurmuzaki*: Documente privitoare la Istoria Românilor XV. (Acte și scrieri din arhivele Oraselor ardeleni (Bistrița, Brașov, Sibiu). 1. (1358–1600). București, 1911. 222. o. CCCCII.

27 „oppidum Peech (helyesen: Peeth) vocatum in pertinentis eorundem castrorum existens ... his diebus per Turcos est combustum atque prorsus desolatum”. Buda, 1513. június 18. II. Ulászló — A hét szász szék. *E. Hurmuzaki*: i. m. XV/1. 223. o. CCCCIV.

28 *Wenzel G.*: Marino Sanuto i. m. MTT XXV. 123–124. o.

29 A velencei ügyvivő jelentésében nincs pl. szó arról a támadásról, amely 1518. április 25-én érte Bács megyét, s amelynek éppen az illádiai csatában oly nagy szerepet játszott Kutasy Lukács temesi állspán volt az egyik kárvallottja: „in festo beati Marci evangeliste novissime evoluta magna multitudo Thurcorum classe et navali expeditione instaurata oppidum ipsius Lucae exponentis Kabol appellatum in comitatu Bachyensi habitum et in rippa (sic!) fluminis Danubii situm furtim subintrando totaliter et ex integro devastasset atque domum ac curiam nobilitarem eiusdem exponentis ibidem habitam evertendo universas literas et literalia instrumenta factum cunctorum honorum et quorumlibet iurium suorum possessionariorum ... praeadae exposuisset” Buda, 1518. május 7. II. Lajos. *Szabó Dezső*: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Budapest, 1909. 125–126. o. VIII. (Meglehet egyébként, hogy ez afféle megtorló akció volt, amellyel a végvidéki törökök Kutasynak felettük aratott győzelmeit kívánták „viszonzni”).

immár két egykorú forrásból ismert — 1512. októberi viadallal. Az azonosításnak nem mond ellent, hogy Budai Kakas János értesülései szerint az összecsapásra „Szendrő mellett” került sor, hiszen a távoli, a környékbeli viszonyokban nem járatos szemlélőnek Illádia is Szendrő környékén volt.

Ugyancsak kizárásos alapon nagyon valószínűnek látszik továbbá, hogy ugyanerre az ütközetre vonatkozik az erősen Szapolyai-ellenes és Báthori-párti — s a „Landorfejvárv veszísínek oka” címet viselő — XVI. század közepi beszámoló azon része is, amely részletesen foglalkozik Báthori egyik győztes csatájával, hogy ezzel is bizonyítsa: mennyivel különb hadvezér volt Báthori, mint az időközben királyi trónra emelkedett Szapolyai. „Mert a náderspán annakelőtte végbeli tisztartó vót, és jó vitéz emböres vót, és jobb szerencsájú vót sokkal vajdánál, mert vajda valahova indult, mindönönnen szégünnel és kárral jütt meg, mert mindönött verték, jelesben a törökök; Báthory István kedig valahová ment, mindenött nyereséggel járt, ki annakelőtte (értsd: az itt elbeszélte 1525-ös események előtt) egynehány esztendővel, midön még temesvári ispán vót vóna, az szenderei szancsákat, ki nagy titkon jütt vót, többel hét ezer embörnél az Temesvár vidékére, és Somlyón fölöl, ki még az időbe valamennyire ép vót, mind elrabolván, nagy nyereséggel tért vót vissza, kit Báthory István kevéssé többen harmadfél ezör embernél a Temes pusztáján megvárt vót és két jámbor szolgálja, kik viceispánies vótak, Gechey János³⁰ és Kutassy Lukács³¹ tanácsából megvert vót, és mindön nyereségét elvette vót, és népébe nagy kárt tött vót . . .”³² Az itt, illetve a velencei jelentésben és Budai Kakas János feljegyzésében elbeszélte események azonosítása szempontjából nagyon fontos, hogy ez a forrás is a Báthori nádorrá választása előtti évekre teszi az ütközetet („midön még temesvári ispán vót vóna”) ugyanakkor viszont csak látszatra mond ellent annak, hogy utóbbi forrásunk az összecsapást a „Temes pusztájára” — vagyis: az ún. makszondi pusztára — teszi, a Krassó megyei Illádia (Illyéd) pedig attól délkeletre, már hegyek közt fekszik. Látszatra, mert ugyanezen forrás maga állítja, hogy a törökök Somlyó vidékének pusztítása után, visszatérőben szenvedtek vereséget, ez esetben viszont az attól északra fekvő Temesvár-környék nem jöhet számításba csatahelyként. A mind Mezősomlyótól, mind pedig Érsomlyótól délre levő Illádia annál inkább.

Ha a fentebb említett négy — különböző korú és eredetű — forrás, mint hisszük, egyazon eseménysorra vonatkozik, úgy az illádiai csatát, amelyben Perneszy Ferenc is átesett a tűzkeresztségen, és előzményeit a következőképpen rekonstruálhatjuk: A szendrői bég — mindig az ő hadai okozták a legtöbb gondot a temesi ispánoknak —, a magyar kémszolgálat éberségét kijátszva, legkorábban valamikor október elején³³ tört be a Temesközbe. (Serege az egyik forrás szerint 3000, a másik szerint 7000 harcost számlált.) Ott a Krassó vizén átkelve feldúlta a Mezősomlyó és Temesvár közti vidéket, s nagy zsákmányra tett szert. A törökök gyors sikereihez nagyban hozzájárulhatott, hogy Báthori, nem számítva támadásra, őrhelyétől távol tartózkodott; legalábbis erre utal Suriano jelentésének azon hangsúlyos közlése, hogy az ispán Nándorfehérvár („Alba”) irányából érkezett vissza Krassó megyébe. Közben temesi alispánjai és egyben katonai helyettesei — Gétyey János és Kutasy Lukács — szervezték a környékbeli nemesség felkelését, irányították az ispáni és a végvári zsoldosok mozgósítását. Ugyanők voltak azok, akik Báthorit a visszatérőben levő törökök megtá-

30 Helyesen: Gétyey János. Pályafutásáról: *Bónis Gy.*: i. m. 357. o. és a 357. o. 19. jegyzet.

31 A pályafutására vonatkozó adatokat összeállította: *Kubinyi A.*: A szávaszentdemeter—nagyolaszi győzelem i. m. 199. o. 31. jegyzet.

32 *Verancsics A.*: i. m. II. 132—133. o.

33 A budai velencei ügyvivő 1512. október 4-i jelentése még nem tud a támadásról. *Wenzel G.*: *Marino Sanuto*. i. m. MTT XXIV. 230. o.

madására senkentették, jöllehet a magyar hadak létszáma a törökének jócskán alatta maradt. Az összecsapásra október közepén — Budai Kakas János értesülése szerint 1512. október 12-én — az illádiai mezőn került sor, ahol a — talán meglepetésszerűen felbukkanó és támadó — magyar hadak vereséget mértek a zsákmánnyal és foglyaikkal már nehézkesen mozgó törökökre s minden zsákmányt visszavettek tőlük. A törökök embervesztése azonban, a Budára küldött fejek számából (160) következtetve, semmiképpen sem lehetett túlzottan nagy.

Az 1512 októberi temesközi betörés egyébként közel sem volt valamiféle ötszerezű, helyi kezdeményezésből indult rablóvállalkozás. Az 1512. április 24-én puccsal trónra lépett I. Szelim szultán már az év tavaszán megparancsolta a boszniai és a szerbiai bégeknek, hogy indítsanak támadást a magyar és horvát végvidék ellen.³⁴ Különösen erős török offenzíva bontakozott ki 1512 késő őszen,³⁵ amelynek eredményeként a török hadvezetésnek először sikerült jelentősebb rést ütnie az 1463/64-es háború óta szilárdan helytálló magyar—horvát végvárrendszer első vonalán. A boszniai pasa hadai 1512. november 1. előtt — s minden valószínűség szerint októberben — elfoglalták a Száva-menti szrebeniki bánság összes várát (Szrebeniket, Tesányt és Szokolt)³⁶ Ebben az összefüggésben a szendrői bég temesközi támadása figyelemelterelő és az erőket megosztó akciónak mutatkozik.³⁷ Bár maga a szultán aligha készült ekkor átütő erejű támadásra, s főként nem Magyarország elfoglalására, az ilyfajta kudarcok — a török hadak 1512 legvégén Jajcánál is sikertelenül próbálkoztak³⁸ — meggyőzhették róla, hogy a magyar—horvát határvédelmi rendszer egyelőre még viszonylag jól működik, s jobb a keleti fronton kísérleteznie.

A személyes vonatkozásokat nem számítva, az oklevél Nándorfehérvár védelméből nem őrzött meg olyan mozzanatokot, amelyek alapjaiban vagy fő részleteiben módosítanák az arról kialakult képet. Annál érdekesebbek viszont azok az odavetett megjegyzései, sokszor inkább csak hangsúlyai, amelyekkel az uralkodó — jobban mondva: kancelláriája — 1521 eseményeit öt év távlatából kommentálja. Mindjárt elsőnek szembeötlhet, hogy szerintük Nándorfehérvár megtámadása békeidőben történt — azaz a középkori „nemzetközi jog” fogalmai szerint is orvtámadásnak minősült — és a vár azért volt felkészületlen, mert védői egyáltalán nem tartottak ostromtól („cum enim imperator Turcorum per fraudem postularum a nobis induciarum eam arcem imparatam et nihil tale metuentem subito validissimis et maximis copiis, summo omnium rerum apparatu cinxisset”). Ez a beállítás azért szembeszökő, mert minden más adat arra utal, hogy éppen a magyar kormányzat volt az, amely az 1520-ban trónra lépett I. Szulejmán szultán békeajánlatát elhárította, a szultán követét elzáratta és

34 *Mathija Mesić*: Hrvati na izmaku XV i na pocetku XVI veka. Književnik I., lásd: *Margalits E.*: i. m. II. 498. és 509. o.

35 Ez valószínűleg összefüggésben volt a konstantinápolyi török—magyar béketárgyalások kudarcával. *Fraknói Vilmos*: Tomori Pál élete. Századok (a továbbiakban — Sz) 15 (1881) 744—745. o.

36 „his diebus Thurci castris nostris Szrebenyk, Thessen et Zokol expugnatis” Buda, 1512. november 1. II. Ulászló, Somogy megye levéltára. Jankovich család szülőgyöröki levéltára. (OL Filmtár 19 713. Ezt az adatot *Engel Pál* barátom volt szíves rendelkezésemre bocsátani); Szrebenyk, „his diebus per incuriam et malam custodiam Banorum de Zrebenyk una cum castris ad idem pertinentibus ad manus Turcorum devenerunt”. Buda, 1512. november 23. II. Ulászló. *Georgius Pray*: Epistolae procerum regni Hungariae, 1490—1711. I. Posonii, 1806. 81. o. 39. szám; Vö. *Thallóczy Lajos—Horváth Sándor*: Jajca (bánság, vár és város) története, 1450—1527. Budapest, 1915. (MHH Diplomataria XC. Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum IV.) CLXCIX—CC. o.; *Margalits E.*: i. m. II. Budapest, 1900. 498. o.

37 A szrebeniki bánság elvesztésének hírért a budai velencei orátor egyébként a Temesvár környéki magyar győzelem hírével együtt közölte: „Item da vna altra banda e uenuto nel Regno, e preso tre castelli dil Re...” — folytatódik 1512. november 22-én Velencébe érkezett jelentése. *Wenzel G.*: Marino Sanuto. i. m. MTT XXIV. 231. o. (Bár a jelentés az elesett várak nevét nem közli, már csak a szókak azonossága miatt is bizonyos, hogy a tudósítás Szrebenikre, Szokolra és Tesányra vonatkozik.)

38 *Thallóczy L.—Horváth S.*: i. m. CCI. o.

ezzel háborús szándékát kinyilvánította, jóllehet, a jelek szerint, a török követ semmiféle szokatlan követeléssel nem lépett fel. Igaz, II. Lajos 1519. március 28-án három esztendőre békét kötött I. Szelim szultánnal, ami 1521-ben még nem járt le; csakhogy a régtől bevett nemzetközi szokások szerint — lévén a külügyek intézése az uralkodó szuverén joga — uralkodóváltáskor a békét meg kellett újítani, mert különben hatályát veszítette.³⁹ Az oklevél ide vonatkozó része egyébként nem is az 1519-es béke megsértésére hivatkozik, hanem kifejezetten azt nehezményezi, hogy a szultán még az éppen általa kezdeményezett béketárgyalások leple alatt („postulatarum a nobis induciarum”), váratlanul indított támadást. Ez a beállítás lehet egyszerű propagandafogás is — hiszen az oklevélnarratióknak nem csekély szerepet szánhattak a nemesség hangulatának befolyásolásában —, amivel az udvar öt év előtti rossz döntése ódiúmat utólag magáról elhárítani igyekezett. Utalhat azonban arra is — bár e feltételezést adatok nem támasztják alá —, hogy a magyar udvar 1521-ben, esetleg már a török hadak megindulása után, kétségbeesésében valóban igyekezett felvenni a tárgyalások általa megszakított fonalát.

Figyelemre méltó továbbá, hogy a kancellária egyértelműen elismeréssel szól a védők helytállásáról; elismeri, hogy azok a végsőkig kitartottak. A bukást a törökök csalárdságával, a vár ebből adódó készületlenségével, a készletek kimerülésével magyarázza. Nem hallgatja el azt sem — bár ez sem az országban uralkodó viszonyokra, sem pedig magára az uralkodóra nem vet valami jó fényt —, hogy a vár védői csak akkor barátokoztak meg a megadás gondolatával, amikor rá kellett döbenniük: sehonnan sem várhatnak segítséget. Érdekes az is, hogy II. Lajos kísérletet sem tesz rá, hogy a bukás ódiúmat áthárítsa az ostromlott vártól biztonságos távolban maradt bánokra; igaz, azok időközben kegyelemben részesültek. Pedig — amellet, hogy mind Hédervár, mind pedig Török Bálint gyámjai jócskán rászolgáltak a büntetésre gondviseletlenségük miatt — az uralkodó nem utolsó sorban nyilván azért fogta perbe s büntette őket szokatlan szigorral (bírtokaik elkobzásával), hogy a megriadt magyar nemesi közvélemény haragját rájuk irányítsa.⁴⁰

Az ostromról beszámoló keresztény elbeszélő források — noha elismerik: a vár külső segítség nélkül már nem sokáig állhatta a törökök sorozatos támadásait — részletesen szólnak arról, milyen szerepet játszott Nándorfehérvár elvesztésében a várvédők egyikének árulása. Kivétel nélkül hosszasan ecsetelik, hogyan szökött ki az áruló a törökökhöz, hogyan hívta fel a szultán figyelmét a gyenge pontokra, hogyan igyekezett rávenni egykori társait példája követésére és milyen jutalomban részesült ezért. Többségük a Móré Mihály eleste után vicebáni tisztségre előlépett Morgay Jánost, némelyikük magát Mórét Mihályt, a mindenütt árulást és árulót szimatoló Szerémi György atya pedig együttesen Oláh Balázst és Morgay Jánost teszi meg árulónak.⁴¹

Az e tekintetben legautentikusabb forrás, I. Szulejmán szultán hivatalos hadi naplója szerint a várban rekedtek között három áruló is akadt: Augusztus 15-én „egy asszony a várból kiszökvén, Piri pasához jött és elárulta neki, hogy a hitetlenek nagy szükségben vannak, mert élelmi szereik és védelmi eszközeik elfogytak”. Tíz nap múlva arról olvashatunk, hogy „Belgrádból egy gyaur kiszökött hozzánk, és hírt hozott a várból, amiért kaftánt kapott ajándéku”. Augusztus 28-án pedig a következő bejegyzést találjuk: „A belgrádi hitetlenek egy re-

³⁹ Az egész kérdéskörrel: *Kosáry Domokos*: Magyar külpolitika Mohács előtt. Budapest, 1978. (Gyorsuló idő) 50–78. o.

⁴⁰ A Hédervár elleni eljárásra: *Wenzel G.*: Hedervári... i. m. MTT VI. 3–80. o.; A Sulyoktestvérek elleni perre, *Szilágyi Sándor*: Jelentés a maros-németi levéltárról. Sz 21 (1887), kirándulás 57. o. (1523. június–július).

⁴¹ Ezeket összefoglalja *Kiss L.*: i. m. 591–592. o. 1. jegyzet.

negátot, műszülmán ruhába öltözve, levéllel királyhoz küldöttek, aki midőn éjjel kijött, utána egy derék gyaür is kiszökött és elárulta az említett renegátot.”⁴² Ezekből az adatokból a szultáni naplók magyar fordítója, Thúry József arra következtetett, hogy mind Móré, mind pedig Morgay árulóvá lett.⁴³

Mivel az elbeszélő források szerzői közül egyik sem volt részese vagy szemtanúja az eseményeknek, a szultáni napló pedig hallgat az áruló nevééről és tisztéről, a kérdést csakis az egyetlen erre vonatkozó okleveles forrás, a Héderváry Ferenc ellen 1523-ban hozott főbenjáró ítélet szövege döntheti el. Ez, szerencsére, minden félremagyarázhatást kizáróan és részletesen szól az árulóról és az árulás módjáról. Az ítélet indoklása többek között azt veti Héderváry szemére, hogy sok-sok tiltakozás ellenére maga helyett Móré Mihályt — akinek nevét egyébként az oklevél csak a legbecsmérőbb jelzők kíséretében emlegeti — hagyta a várbán parancsnoknak. Móré — folytatódik az ítéletlevél előadása — néhány nappal az ostrom kezdete után, mielőtt még a király a várnak segítséget vihetett és a tirannus szultánnal szembeszállhatott volna, mindenki tudta és akarata nélkül egyik éjjel a várból kiszökött és azt a töröknek elárulta.⁴⁴ Az 1523-as oklevél előadásában nincs miért kételkednünk; bizonyosra vehetjük, hogy a király által kirendelt bíróság behatóan megismerkedett a Nándorfehérvárott történetekkel, mielőtt e társadalmi és politikai szempontból egyaránt nagy horderejű ítéletét meghozta. S ami még lényegesebb: arra, hogy a bíróságnak, vizsgálata során, módjában állott egyes, az ostromot túlélteket is kihallgatni, az alábbiakban bizonyossággal is szolgálhatunk.

Morgay — minden forrás egybehangzó véleménye szerint — Héderváry famíliárisa volt, amit az is valószínűsíthet, hogy a két család birtokai Tolna megyében egymás közelében feküdtek.⁴⁵ Ha — mint Thúry feltételezte — nemcsak Móré, hanem Morgay is árulóvá lett volna, az 1523-as ítéletlevél ezt a — Héderváryt még súlyosabban terhelő — tényt bizonyosan nem mellőzi hallgatással. Mindezen túlmenően közvetve Morgay ártatlansága mellett szólhat az is, hogy az 1521-et követő években sorozatosan családjának tagjai töltötték be a Tolna megyei alispáni tiszteket,⁴⁶ ami aligha történhetik így, ha a család nevére az árulás sötét árnyéka vetül.

Kétségtelen egyébként, hogy az ítéletlevél — nyilván ismét csak apologetikus célzattal, nevezetesen: hogy az ország vezetőinek mulasztását mentegesse — mértéktelenül felnagyítja az árulás jelentőségét, amit, láthatuk, közvetlenül az ostrom kezdetét követő napokra tesz. Móré vicebán árulása nyilván rontotta a védelem amúgy is csekélyke esélyeit, az ellenállást azonban legfeljebb néhány nappal rövidítette meg, hiszen arra — mint a szultáni naplóból kiderül — nem az ostrom elején, hanem utolsó napjaiban került sor. Egy teljesen magára hagyott erősség, legyen az egyébként bármily erős is, annál tovább, mint Nándorfehérvár tette, aligha tarthatott ki. Hogy ennek a mozzanatnak egyébként a király környezetében sem tulajdoníthattak valami döntő jelentőséget, éppen a

42 Thúry József (ford.): Török történetírók. I. Budapest, 1893. (Török-magyarokori történelmi emlékek. Írók I.) 294—296. o.

43 I. m. 296. o. 2. jegyzet.

44 „quendam Michaelem More hominem sceleratissimum omnibusque vita et moribus despectum contra multorum reclamacionem castrum in ipso vices gerente sui loco relinquit, qui post ejus obsidionem non multis diebus exactis, antequam suppetias illi ferre et contra tantum tyrannum potentissimumque principem... exercitum bellumque ad conserendum manus cum eo conflare et aggregare castrumque illud ab ejus obsidione liberare potuissemus, ad tyrannum ipsum Solomanum de eodem castrum preter omnium in eo existentium opinionem atque scitum et voluntatem noctu egrediens ipsum illi prodere non fuit veritus...” Wenzel G.: Hedervári... i. m. MTT VI. 8. és 11. o.

45 Radvanszky Béla—Závodszy Levente: A Héderváry-család oklevéltára. I—II. Budapest, 1909—1922. passim, lásd a II. kötethez csatolt térképmellékletet; Csánki D.: i. m. III. k. Budapest, 1897. 472. o.

46 Országos Levéltár. Mohács előtti gyűjtemény. (A továbbiakban — OL DL) 89 182., 89 185—89 186., 89 191—89 192., 89 205—89 206., 89 219—89 220.

Perneszy-féle adománylevelét tanúsíthatja; azzal, hogy hallgatással mellőzi ezt a három esztendővel előbb még oly nagy fontosságúnak kikiáltott részletet.

Térjünk vissza az ostromot túlélt nándorfehérváriak sorsára! A szultáni napló szerint augusztus 29-én „a dél elmúlása után a vár kapuja kinyitattván, a hitetlenek kezdtek kihurcolkodni holmijokkal, feleségeikkel és gyermekeikkel... A vár kapitánya és néhány előkelő hitetlen is megjelent, és kezét csókolt a szultánnak, amiért kaftánt kaptak ajándékol... A hitetlenek estig kihurcolkodtak és hajókra szálltak; míg a szerb hitetleneket az alsó várban hagyták.” A következő napon pedig „mivel a magyar hitetlenek kérték, hogy hazájokba meheszenek, a felséges padisáh mindnyájuknak megengedte; tehát a Dunán hajókon Iszlankamen (Szalánkemén) várába küldték őket Jahja pasa ogluhoc, hogy onnan országukba menjenek”.⁴⁷ Ezután a szultáni naplónak már nincs mondanivalója az elbocsátott magyar katonák és családjuk sorsáról, annál színesebb és drámaibb leírással szolgálnak erről a keresztény elbeszélők:

A „Landerfejrvár veszísinek” szerzője szerint a kivonuló katonák „nem vótak többen fegyverfogható embörek asszony állapotknál köl (asszonyállatok nélkül) és gyermeknél kül hetvenkettőnél, azokes nagyobb részére mind sebösök, kiknek császár a fejit fejit (sic!) Oláh Balással egyetömbe megajándékozza, Oláh Balásnak egy igön kazdag aranyas bársont adat, a több fő legényeknek egy-egy alávaló bársonyt, a kit kender-bársonynak szoktak hívnia, mindennek egyet-egyét adat”. A kivonultakat ezután a szultán a szendrői szandzsákbég gondjaira bízta azzal a paranccsal, hogy őket étellel-itallal ellássa, s lakomázás közben különösen Oláh Balázst igyekezzék rávenni arra, hogy török szolgálatba álljon. A bég ennek megfelelően hol „szép uraság” ígéretésével kerítgette törökké válásra a vitéz vicebánt, hol pedig azzal rémítgette, hogy a vár feladása után Magyarországon úgysem lesz többé maradása. Oláh azonban azzal vágott vissza, hogy inkább elszenvedi a halált övétől, mint hogy törököt szolgáljon. Ha — úgymond — reménye ellenére kegyelmet kap, akár közkatonaként is folytatja a harcot, s ha ismét beszorul valamelyik várba, addig küzd, amíg halálával nem feledtetheti a most rajta esett „kisebbséget”. Ugyanígy válaszoltak a csábításra a többi főlegények is.

Másnapra kelve a szendrői bég átkísérte a védőket a Száván, és a boszniai bég gondjaira bízta, hogy az a szultáni parancsnak megfelelően a török táborból kikísérje és szabadon bocsássa őket. A boszniai bég azonban felettébb megnehezelt Oláh Balázst — neki is tudomásul adott — kemény válasza miatt, s úgy vélekedett magában, hogy bizonyos kár lenne ilyen veszélyes ellenséget szabadon engedni. Ezért a gyalogszerrel haladó védőket — akiknek élén Oláh Balázst a szultáni hitlevelet magasra emelve lovagolt — mindössze két órányi járóföldre kísérte, s Zimonyon túl egy kis völgyben levágatta, vagyonukban és családjukban pedig zsákmányt tétetett. A szultáni hitlevelet darabokra szaggatta, hogy többé senki se lássa.⁴⁸

Istvánffy Miklósnak a XVII. század elején — alapos forrástanulmányok alapján — készített munkájában is azt olvashatjuk, hogy a törökök „a magyarokat — a tett eskü ellenére — nyomban levágták és megölték; a rácok nagy része is a kegyetlen lekasabolás és a lemészárlás szerencsétlen sorsára jutott.”⁴⁹ Szerémi Györgynek — a „Landerfejrvár veszísinek oka” című beszámolóval körülbelül egyidőben keletkezett — emlékirata már közel sem ilyen kategórikus ebben a

47 Thury J.: i. m. I. 297. o.

48 Verancsics A.: i. m. 177—180. o.

49 Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Fordította: Juhász László. Budapest, 1962. (Monumenta Hungarica VI) 92. o.

kérdésben; ő már nem az összes védő, hanem csak az „áruló” Oláh Balázs és Morgay János lemészárlásáról tud.⁵⁰ A Verancsics Antal hagyatékában fennmaradt magyar nyelvű „Memoria” szerzője viszont egyenesen azon a véleményen van, hogy Szulejmán a vár elfoglalása után „az benne való népet elbocsátatá”.⁵¹

Hogy az ostromot túlélte nándorfehérvári védők java részét a törökök valóban útjára bocsátották, egyértelműen igazolhatja az a tény, hogy a vár kilenc név szerint ismert védője közül — miközben kettőről (Bothról, Utjeszenicsről) bizonyosan tudjuk, hogy ostrom közben lelte halálát — három (Ovcsárevics Péter, Káldy Miklós és Perneszy Ferenc) később is felbukkan forrásainkban.⁵² Még inkább alátámasztja ezt a feltevést az 1526-os adománylevel narratiója, amely — noha bizonyára a megadományozott elbeszélése alapján készült — egyetlen szóval sem utal a törökök hitszegésére, annál jobban hangsúlyozza viszont, milyen megbecsüléssel bánt a szultán az elébe vezetett nándorfehérvári főemberekkel. Mindennek alapján alighanem végleg a mesék birodalmába kell utalnunk azokat az elbeszéléseket, amelyek az összes elvonuló védő lemészárlásáról, sőt talán általában azokat is, amelyek a török hitszegésről szólnak. S egyáltalán nem lennének meglepve, ha magáról Oláh Balázsról is kiderülne — bár rá igazán volt miért haragudniuk a törököknek —, hogy 1521 után is az élők sorában volt.⁵³

Végezetül még néhány szó Perneszy Ferencről, illetve az általa képviselt katonatípusról: Antonio Burgio pápai nuncius — egyébként a Mohács előtti magyar viszonyok éles szemű megfigyelője és kiváló ismerője — egyik 1526-os levelében azt írja, hogy a magyar köznemesek közül azok érnek a legtöbbet, akik az urak zsoldjában a végvidéken hadakoznak.⁵⁴ Azt viszont már a magyar okleveles anyagból tudjuk, hogy ezeket a katonai szolgálatot vállalt köznemeseket vagy zsold, vagy hűbéri függés — az ún. familiaritás — kapcsolta dominusukhoz: valamelyik bánhoz, végvidéki ispánhoz, illetve bandérium-tartó egyházi, vagy világi úrhoz. Kit ez, kit pedig az; többnyire nyilván mindkettő, hiszen a familiáris is húzhatott rendszeres fizetést és a zsoldos is részesülhetett hűbéri jellegű juttatásokban (dominusa által kieszközölt királyi adományban, mentességekben, személyes védelemben stb.)⁵⁵ E katonáskodó köznemesi csoporton belül Perneszy Ferenc azon altípus megtestesítője, amelynek tagjai nem annyira dominusuk személyéhez, hanem választott foglalkozásukhoz ragaszkodtak, s akiknek kötöttségei között idővel a zsoldosvonások erősödtek meg a hűbériek rovására.

Perneszy ugyanis minden valószínűség szerint afféle familiáris-apródként — lévén, hogy tűzkeresztsége idején mindössze 16 esztendő, tehát jószereivel még gyermek volt — kerülhetett a családi birtokától oly távoli temesi végvidékre. Erre mutat, hogy esetében adva volt az ilyfajta kapcsolatok létrejöttének két

50 Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja Emlékirata Magyarország romlásáról, 1484—1543. Közli: *Wenzel Gusztáv*. Pest, 1857. (MHH Scriptorum I.) 102—103. o.

51 Verancsics A.: i. m. II. 17. o.

52 Nándorfehérvári menekültek, igaz „csak” asszonyok, az 1525-ös királyi számadáskönyv bejegyzéseiben is feltűnnek: április 7-én Dorottya és Orsolya asszony 2 ft 30 dénár, április 13-án Dorottya asszony 3 ft segélyt vett fel. *Fraknói Vilmos*: II. Lajos király számadási könyve (1525. január 12—július 16.) MTT XXII. 132. és 140. o. Talán nándorfehérvári menekült volt — a szövegkörnyezet legalábbis megengedi ezt a feltételezést — az a Feyerwary Balázs is, aki május 24-én folyamadott segélyért. (I. m. 178—179. o.)

53 Itt jegyezzük meg, hogy az 1525-ös királyi számadáskönyv segélykérőli között többször feltűntek olyan várakbéli — zimonyi, szabácsi és szalánkeméni — menekültek is, amelyekről az elbeszélő források alapján úgy tudjuk, hogy védőiket a törökök mind egy szálíg levágták. (I. m. 178—179. és 200. o.)

54 Magyarországi pápai követek jelentései, 1524—1526. Budapest, 1884. (Monumenta Vaticana historia Hungariae illustrantia. II/1 163. o.)

55 *Rácz Gyula*: A zsoldosintézmény története Magyarországon a XIV—XV. században (kandidátusi értekezés kézírata) passim, különösen 139—140. o.; vö. *Kubinyi András* opponensi véleményének (Budapest, 1974. október 2.) megjegyzésével.

legfontosabb előfeltétele. Egyrészt: a Perneszy-birtokok Somogy megyében a Báthori-birtokok⁵⁶ szomszédságában és — ami ekkortájt csaknem egyet jelentett azzal — érdekszférájában⁵⁷ helyezkedtek el. A Perneszyek már jó évszázada igazolhatóan mindig valamelyik környékbeli nagybirtokos, rendszerint Somogy megye legnagyobb birtokosának familiájába tartoztak.⁵⁸ Másrészt: két közeli rokona,⁵⁹ nagybátyja, Perneszy Imre⁶⁰ és első unokatestvére, Perneszy Miklós Báthori István testvérének, Báthori Györgynek „főember szolgáljaként” — az utóbbi 1519-ben somogyi alispánjaként — bukkan fel forrásainkban⁶¹ (Miklós nyilván a Báthori-familiához fűződő kapcsolatainak köszönhetette, hogy az 1518-as bácsi országgyűlésen, tizenhatodmagával, a királyi tanács köznemesi ülnökeinek sorába választották).⁶²

Báthori, mint említettük, nádorrá választása (1519) után is megtartotta a temesi ispánságot; ettől kezdve természetesen nem személyesen, hanem temesi alispánjai közbejöttével intézte a Délvidék védelmének ügyeit. Perneszyt nem vitte magával központi udvarába — mint azt pl. Gétyey Jánossal, alnádorrá kinevezett egykori temesi alispánjával tette —, hanem Temesvárot hagyta. Erre utal narratióknak azon megjegyzése, hogy hősünk az illádiai csatát követő években is hol Temesvár, hol pedig Nándorfehérvár környékén jeleskedett a török elleni harcokban (alkalmasint arra is gondolhatnánk, hogy egy Báthori vagy temesi alispánjai által küldött segélycsapat tagjaként került az ostromlott Nándorfehérvárra). Nándorfehérvár eleste után — talán éppen akkor, amikor a király 1523-ban elmozdította a nádort a temesi ispánságból — Perneszy, úgy tűnik, kivált Báthori familiájából, hogy valóban jelesnek tűnő katonai képességeit továbbra is a veszélyeztetett déli végek védelmében kamatoztathassa.

Perneszy nem egyszerű végvidéki katonaként, nem is valamiféle beosztott tisztként, hanem — mint a kőí káptalan egyik, 1525. november 27-én kelt kiadványában olvashatjuk — egyenesen „a szerémi püspökség adminisztrátorként” („adminisztrator episcopatus Syrmienensis”) védelmezte a szerémségi egy-

56 A Báthori-birtokokra: *Komjáthy Miklós*: A somogyi konvent II. Lajos-kori oklevelei az Országos Levéltárban. II. Levéltári évkönyv Somogy megye múltjából 2 (1971) 41–49. o.

57 Erre az összefüggésre: *Kubinyi A.*: A kaposújtári uradalom I. m. passim.

58 Sorrendben: Ozhopan-i György fia György előbb Marcali Miklós, majd testvére: Marcali Dénes székely ispán és somogyi ispán familiárisa volt. Hadi érdemeit ekként ismerteti Zsigmond király 1417. szeptember 29-én, Konstanzban kelt adománylevele: „... pridem in exercitu nostro regali in partibus Fori Julii contra et adversus Venetos tunc utputa nostros emulos et infideles instauro una cum magnifico condam Nicolao de eadem Martzall domino suo personaliter constitutus (=1412-ben), ubi cum nostris emulis proelium certaminis inisset, viriliter et praesumptose cum agilitate strenua se periculis exponere non verens fideles famulatus pro nostri regii honoris exaltatione nostro culmini regio exhibere curavit, grande vulnus sui corporis suscipiendo, demum vero pridem in exercitu nostro regali contra nonnullos nostros et ipsius regni emulos, utputa Turcas, Bosnenses et alias nationes Barbaricas pro tunc instauro una cum aliis nostris fidelibus baronibus, militibus et nobilibus per dictos Bosnenses detentus (1415) et in captivitate eorundem fere per spatium unius anni vinculus exititisset, ubi nonnulli sui fratres et familiars per eisdem Turcos decollati fuissent, nunc autem una cum eodem Dyonisio domino suo in his Alamanie partibus in servitiis nostris regalibus constitutus, rebus et persone suis non parendo pro laudabilem operum efficaciam sedulo et intrepide studuit complacere anhelatque infuturum...” (Conspectus I. m.); Perneszy Pál 1428–1429-ben némai Kompolth László királyi pohárnokmester familiárisa, 1429-ben alpohárnokmestere, utóbb Garai László embere: macsóí vicebánja (1447), alnádora (1448–1458), simontornyai várnagya, Garai László halála után özvegyének: Alexandra tesseni hercegnőnek familiárisa, árvájának, Garai Jónak tisztartója (1460), majd Újlaki Miklós familiájához tartozik, 1461–1465-ben annak szlavón vicebánja (Conspectus I. m.); *Bónis Gy.*: I. m. 177. o. és *Kubinyi A.*: A kaposújtári uradalom I. m. 29. o.); Újlaki Miklós familiárisa volt 1471-ben Pál fia Zsigmond is (I. m. 23. és 29. o.); Pál másik két fia: György és Imre Korvin Jánosnál szolgált (Conspectus I. m., 1486. és 1504); Imre utóbb Báthori György familiárisa lett (Conspectus I. m. vő: a 60. jegyzettel).

59 A rokonsági fokokra: Conspectus I. m. „Tabella genealogica familiae Perneszy de Ozhopan”.

60 Báthori György 1506-ban Kiss Tharnocza és Arach, 1512-ben pedig Bolhas birtokkal adományozta meg, hűséges szolgálataiért. Conspectus I. m.

61 *Kubinyi András*: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt (kézirat). 91. jegyzet.

62 *Bónis Gy.*: I. m. 348. o.

ház javait.⁶³ Ezt az adatot nem könnyű helyesen értelmezni: adminisztrátort (jövendelmkezelőt) az uralkodó általában csak üresedésben levő egyházi javadalmak élére szokott kinevezni, lévén, hogy ezek jövedelmeit ilyen esetben a kincstár élvezte. Csakhogy a szerémi püspökség 1525-ben nem volt betöltetlen; 1520 óta II. Lajos humanista műveltségű diplomatája, Macedóniai László birtokolta.⁶⁴ Mivel a szerémségi illetékességű kői káptalan aligha tévedett Perneszy címét illetően, s az maga sem élhetett e hiteleshely előtt olyan címmel, amelynek viselésére nem volt jogosult, könnyen elképzelhető, hogy az 1521 óta alaposan megcsappant jövedelmű⁶⁵ püspökség javainak védelmét a király magára vállalta, s ennek fejében a püspöki birtokok bevételeit is a kincstár kapta. Ez esetben viszont nagyon valószínű, hogy Perneszy ezekben az években Tomori Pál kalocsai érsek szolgálatában állott, aki — alsó-magyarországi kapitányként — a Délvidék királyi jövedelmei felett is rendelkezett,⁶⁶ s azok kezelését — a kor szokása szerint — természetesen saját embereire bízta. Mindennek ellenére Perneszy bizonyíthatóan kapcsolatban állott Macedóniai püspökkel is, hiszen a fentiekben vizsgált 1526-os adománylevelet éppen ő eszközölte ki számára,⁶⁷ jóllehet akkor már lemondott a püspökségről Brodarics István kancellár javára.⁶⁸ Persze nem feledhetjük, hogy püspökségének ügyei akkor sem lehettek közömbösek Macedóniai számára, ha annak jövedelmeiből nem, vagy csak csekély mértékben részesült.

A kői káptalan 1525 novemberi kiadványa egyben azt is elárulja, hogy Ferenc közel sem egyedül képviselte családját a végvidéki katonaság soraiban. Ferencnek és — a vele egyébként az 1526-os adománylevélben is együtt szereplő — testvérének („frater germanus”), Balázsnak, azért kellett e bevallásban szabályoznia osztatlanul birtokolt somogyi javaik öröklődését, mert Ferenc nem kevesebb, mint 400 forinttal segítette Balázst fegyverek és más katonai felszerelések vásárlásában.⁶⁹ Ez pedig egyértelműen arra mutat, hogy Balázs — talán éppen testvére gyors előrejutásán okulva — maga is katonai pályán kereste boldogulását. Az pedig, hogy Ferencel együtt személyesen megjelent a családi birtokaiktól távol fekvő kői káptalan előtt, arra, hogy maga is valahol ezen a környéken vitézkedett. Kettejük példája alátámasztja Kubinyi András azon megfigyelését, hogy egyes — az országos politikai életben hangadó szerepre jutott — köznemesi családok jócskán kivették részüket a déli határok védelméből.⁷⁰ Az 1518-as bácsi országgyűlésen királyi tanácsossá választott köznemesek közül pl. Györgyi Bodó Ferenc, Derencsényi György, Macedóniai Miklós és a fentebb oly sokat emlegetett Kutasy Lukács maga is hosszabb-rövidebb időt szolgált a végeken, a Perneszy-családon belül pedig egyfajta „szereposztás” érvényesült. Míg Ferenc és Balázs — az előbbi 1525-ben már főtisztként — a végeken forgolódott, elsőfokú unokatestvérük, Miklós, a kúriában viselt hivatalai révén emelkedett a ranglétrán, hogy 1518-ban ő is királyi tanácsossá legyen.

63 OL DI. 82 708. (Erre az oklevélre lektorom, Kubinyi András volt szíves felhívni a figyelmemet.)

64 K. Obermayer Erzsébet—Horváth István Károly: Macedóniai László (Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben). Sz 93 (1959) 785—789. o.

65 Vincenzo Guidoto velencei ügyvivő 1525-ös végjelentése szerint a szerémi püspökség jövedelme a török betörések következtében a felére — 5000—6000 aranyról 2500—3000 aranyra — esett vissza. Mohács emlékezete (A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források. A csatahely régészeti feltárásának eredményei). Budapest, 1976. 107. o.

66 Fraknói V.: Tomori Pál. i. m. passim.

67 „relatio reverendi domini Ladislai de Macedonya consilarij regij m. p.” *Conspectus i. m.*

68 K. Obermayer E.—Horváth I. K.: i. m. 788. o.

69 Balázs „tum fraterna charitate permotus, tum etiam revolveris in animo multis ac variis conplacentiis ipsius fratris sui Francisci Pernezy, quas eidem Blasio multis in rebus prestitisset, potissime vero, quod eundem militari apparatu ornamentisque bellicis variis decorasset” rendelkezik. OL DI. 82 708.

70 Kubinyi A.: A magyar állam i. m. passim.

Perneszy Ferenc egyébként túlélte 1526 nyarának vérzivataros napjait, bár közvetlen adatok híján is bizvást feltehetjük, hogy ekkor sem vonta ki magát a harcokból. 1526 után ismét a szilárdan Habsburg-párti Báthori-család familiájához tartozhatott; legalábbis erre mutat, hogy 1530-ban Báthori András neki inscribálta Kereki birtokot.⁷¹

Ференц Сакай

ОСАДА НАНДОРФЕХЕРВАРА В 1521 ГОДУ

Исторические уроки одной королевской дарственной грамоты

Резюме

17 мая 1526 года король Людовик 11 за несколько месяцев до поражения под Мохачем пожаловал дарственную грамоту воину оконечной крепости Ференцу Пернеси, мелкопоместному дворянину области Шомодь. В сопроводительном тексте грамоты подробно перечислены воинские заслуги награжденного, освещаются многие до сего времени неизвестные для нас детали борьбы турок и венгров в период 1510 и 1520 годов. Пернеси почти ребенком получил боевое крещение в битве под Илладией. Сопоставлением многих других источников (докладная записка посла в Венеции, записи венгерского летописца) могут быть реконструированы время, ход и обстановка битвы, которая до сих пор была неизвестна под таким занятием. После вступления на трон султана Селима (1512—1520 гг.) турецко—венгерский фронт оживился. В середине октября 1512 года турецкие войска заняли крепости сербеникского баната: Сребеник, Сокол и Тешань. Таким образом впервые после продолжительного времени они прорвали первый рубеж венгерской системы оконечных крепостей, поставив под угрозу связь между центром первой линии оконечных крепостей (Белград, Сабач) и её западным флангом (Яйца). Почти одновременно с этим — очевидно, с целью отвлечения внимания, — бей крепости Сендрё сделал налет на территорию комитата Темеш и совершал грабежи и разбои, продвигаясь вплоть до села Мезёшоймош. У Илладии (Крашшо) войско темешского ишпана Иштвана Батори преградили путь турецкому отряду, возвращавшемуся с крупными трофеями и пленными домой, и 12 октября 1512 года нанесли ему поражение, отбив у него и трофеи.

После этого Пернеси еще не раз участвовал в битвах при Темешваре и в окрестностях Нандорфехервара (Белграда), затем, когда летом 1521 года войска султана Сулеймана осадили эту имевшую ключевое значение оконечную крепость — Нандорфехервар, — Пернеси сражался против турок. Во время осады, длившейся 66 дней, он настолько отличился, что своей доблестью завоевал признание даже самого султана. Так как в последующие годы Пернеси защищал имущество серемской церкви (в 1525 году упоминается как «administrator episcopatus Szymiensis»), и имеются также сообщения о других защитниках Нандорфехервара после 1521 года, следует отвергнуть утверждение многих венгерских хроник о том, что султан заставил казнить стражу г. Нандорфехервара, вышедшую под защитой охранной грамоты. Нарация, кроме того, сообщает интересные сведения о том, как, спустя пять лет после событий, королевский двор оценил защиту и падение Нандорфехервара; в дарственной грамоте с величайшим признанием говорится о мужественном героизме защитников, о падении крепости, что объясняется — в некотором смысле не без самокритики — отсутствием поддержки, истощением запасов и ослаблением армии защитников. Отдельно подчеркиваются также серьезные последствия взрыва башин, называвшейся Кёлеш (Небойса).

Жизненный путь Ференца Пернеси, который прослеживается в статье с 1512 по 1530 год, хорошо иллюстрирует воинскую службу офицеров оконечных крепостей, которые оказывались там как фамилиары какого-либо служившего здесь магната, и оставали в крепости и после того, как господин их покидал крепость, вследствие чего в их обязательном праве усиливался наемнический характер в ущерб ленных связей. Семья Пернеси принадлежала к мелкопоместным фамилиям, задававшим тон и в политике страны, таким образом пример нашего героя — вместе с другими — свидетельствует о том, что ведущий слой мелкопоместного дворянства участвовал в боях за защиту страны в южных провинциях.

71 *Conspectus i. m. „Series acquisitionum quarumpiam familiae”.*

ZUR BELAGERUNG NÁNDORFEHÉRVÁRS IM JAHRE 1521

Geschichtliche Lehren aus einer königlichen Schenkungsurkunde

Resümee

König Ludwig II. hat am 17. Mai 1526, einige Monate vor der Niederlage bei Mohács, dem Ferenc Perneszy, einem aus dem mittleren Adel stammenden Soldaten aus dem Komitat Somogy, der in den Grenzgebieten diente, einen Schenkungsbrief ausgestellt. In diesem wurden die militärischen Verdienste des Beschenkten detailliert aufgezählt, und es werden in demselben zahlreiche bisher unbekannte Einzelheiten aus den türkisch—ungarischen Kämpfen der Jahre 1510 und 1520 verewigt. Perneszy hat fast noch als Kind in der sog. Schlacht bei Illádia die Feuertaufe durchgemacht. Durch den Vergleich mit zahlreichen anderen Quellen (Berichte Venediger Gesandter, ungarische Chroniken) sind Zeitpunkt und Ablauf, sowie Umstände dieser — unter diesem Namen bisher unbekanntem — Schlacht zu rekonstruieren. Nach der Thronbesteigung des Sultans Selim (1512—1520) kam die türkisch—ungarische Front in Bewegung. Die türkischen Truppen haben um die Mitte des Monats Oktober im Jahre 1512 die Festungen des Banats von Szrebenik: Szrebenik, Szokol und Tesány erobert. Nach langer Zeit zum erstenmal konnten sie in die erste Linie der Grenzfestungen eine Bresche schlagen, und dadurch die Verbindung des Zentrums des Festungsgürtels (Nándorfehérvár [Belgrad], Šabac) mit seinem westlichen Flügel (Jajca) bedrohen. Ungefähr zur selben Zeit, offenbar als Ablenkungsmanöver, ist der Beg von Szendrő (Semendria) in das Gebiet der Gespanschaft von Temesvár eingebrochen, und raubend und plündernd bis Mezősomlyó vorgedrungen. Die Truppen des Gespans von Temes, István Báthoris haben bei Illádia (Komitat Krassó) den mit viel Beute und Gefangenen heimkehrenden Türken den Weg verstellt, und sie am 12. Oktober 1512 besiegt und ihnen die Beute weggenommen.

Perneszy hat hernach wiederholt an Geplänkel um Temesvár und Nándorfehérvár teilgenommen und auch als die Truppen des Sultans Sulejman I. im Sommer 1521 die hochwichtige Grenzfestung Nándorfehérvár belagerten, kämpfte er gegen die Türken. Während der 66 Tage andauernden Belagerung hat er sich derart ausgezeichnet, dass seine Tapferkeit selbst vom Sultan bewundert wurde. Da Perneszy in den folgenden Jahren die Kirchengüter von Syrmien schützte (im Jahre 1525 wird er als „administrator episcopatus Syrmiensis“ genannt) und wir auch von anderen Verteidigern Nándorfehérvár nach 1521 hören, müssen wir die Behauptung mehrerer ungarischer Chronisten verwerfen, wonach der Sultan die unter dem Schutze seines freien Geleit währenden Briefes abziehende Besatzung von Nándorfehérvár niedermetzeln liess. In der Schenkungsurkunde finden wir interessante Daten darüber, wie der königliche Hof fünf Jahre nach den Ereignissen die Verteidigung und den Fall von Nándorfehérvár bewertete: die Standhaftigkeit der Verteidiger wird mit höchstem Lob anerkannt und der Fall der Festung, in gewissem Masse selbstkritisch, mit dem Ausbleiben von Hilfstruppen, dem Umstand, dass der Proviant zur Niede und mit der Schwächung der Verteidiger begründet. Besonders werden die schweren Folgen der Sprengung des Turmes Kóles (Nebojsa) hervorgehoben.

Der Lebensweg des Ferenc Perneszy, den die Studie von 1512 bis 1530 beschreibt, ist ein gutes Beispiel jener Offiziere in der Grenzlinie, die als Familiar eines dort Dienst tuenden vornehmen Herrn dorthin gerieten und auch dann dort verblieben, als ihr Herr sich entfernte, und so in ihren Pflichten auf Kosten der feudalen Zuges der Söldnercharakter stärker wurde. Die Familie Perneszys gehörte zu jenen Familien des mittleren Adels, die auch in der Politik tonangebend waren, und so unser Held samt anderen ein Beispiel dafür geben, dass die führende Schicht des mittleren Adels in den Kämpfen in Südungarn in der Verteidigung des Landes ihre Pflicht getan haben.